

Fot. Kinga Zamelska-Monczak

Prof. dr hab. Zofia Kurnatowska
(9.06.1932–11.08.2013)

PROFESOR DR HAB. ZOFIA KURNATOWSKA
(9.06.1932–11.08.2013)

Abstrakt: Autor omawia najważniejsze dokonania Profesor Zofii Kurnatowskiej – jednej z najwybitniejszych polskich archeologów wczesnego średniowiecza. Z Jej nazwiskiem ściśle związane są prowadzone w latach powojennych badania nad początkami państwa polskiego. Przez lata budowała infrastrukturę naukowo-badawczą w Wielkopolsce, tworząc trwałe podstawy do realizacji wieloletnich projektów badawczych w regionie. W kolejności omawiane są: etapy kariery naukowo-badawczej Profesor Kurnatowskiej, w tym jej wieloletni, bo trwający całe zawodowe życie, związek z Instytutem Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, kierunki zainteresowań badawczych – zwłaszcza wkład wniesiony w badania kultury Słowian, ponadto, wielki dorobek publikacyjny oraz organizacyjny. W konkluzji autor stwierdza, że dla kilku już pokoleń badaczy Profesor Zofia Kurnatowska pozostaje wzorem godnym naśladowania.

Słowa kluczowe: † Prof. dr hab. Zofia Kurnatowska, Wielkopolska, archeologia, wczesne średniowiecze, dorobek naukowy, kariera zawodowa.

Abstract: The author discusses the most important scientific achievements of Professor Zofia Kurnatowska, one of the most outstanding Polish early medieval archaeologists. Her name is closely connected with postwar research on the emergence of Polish statehood. For years she was engaged in building the scientific and technical infrastructure in Wielkopolska, forming a sound basis for the implementation of long-term research projects in the region. The Author discusses first the stages of her professional career, including her lifelong relation with the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences. It goes on to describe Prof. Kurnatowska's research interests and in particular her contribution to the study of Slav culture, finishing with a resume of her extensive publications and her organizational achievements. The author concludes with the statement that Prof. Zofia Kurnatowska was a beacon for many generations of researchers.

Keywords: † Prof. Dr. Zofia Kurnatowska, Wielkopolska (Great Poland), archaeology, Early Middle Ages, scientific achievement, professional career.

W dniu 11 sierpnia 2013 r. zmarła Profesor Zofia Kurnatowska, jedna z najwybitniejszych postaci polskiej archeologii w zakresie badań wczesnego średniowiecza. Trudno sobie dziś wyobrazić wiedzę o Polsce wczesnośredniowiecznej bez programów badawczych inicjowanych i realizowanych przez Panią Profesor i jej współpracowników. Nie ukrywam, że wyniki Jej badań stały się również dla mnie istotnym źródłem inspiracji i zachętą do formułowania nowych hipotez w zakresie badań nad początkami państwa polskiego. Wielkie zaangażowanie w prace naukowe, upowszechnianie nowatorskich poznawczo wyników, setki publikacji, wykształcone przez Nią kadry „infrastruktury naukowo-badawczej” w Wielkopolsce – to w największym skrócie najbardziej charakterystyczne elementy dotychczasowych osiągnięć naukowych Pani Profesor.

Jeszcze przed ukończeniem studiów w 1953 r.¹ Zofia Kurnatowska podjęła pracę w Katedrze Archeologii Polskiej i Powszechnej Uniwersytetu Poznańskiego, początkowo w charakterze zastępcy asystenta, a następnie asystenta i starszego asystenta. Równocześnie pracowała w ówczesnym kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego i w Instytucie Historii Kultury Materialnej (dziś: Instytut Archeologii i Etnologii; dalej: IAE) Polskiej Akademii Nauk, z którym od roku 1960 związała się na stałe. Aż do czasu przejścia na emeryturę pełniła w Oddziale Poznańskim Instytutu przez wiele lat funkcję kierownika Pracowni Wczesnego Średniowiecza.

Od najwcześniejszych lat życia zawodowego Jej zainteresowania naukowe koncentrowały się wokół problematyki Słowiańszczyzny wczesnośredniowiecznej, zwłaszcza terytorium Wielkopolski. Brała czynny udział w badaniu wielu ośrodków grodowych regionu: Poznań, Daleszyna, Bonikowa i wielu innych. Pozyskane wówczas materiały stały się podstawą rozprawy doktorskiej na temat dorzecza górnej i środkowej Obry we wczesnym średniowieczu, obronionej w 1964 r. Kontynuacją tego nurtu zainteresowań była praca habilitacyjna na temat początków wczesnego średniowiecza w Polsce zachodniej, ukończona w 1970 r. Wkrótce po tym została włączona przez profesora Witolda Hensla do prac nad wielotomowym opracowaniem *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej* – dzieła dokumentującego wzorcowo archeologiczne dziedzictwo kulturowe Wielkopolski we wczesnym średniowieczu. Owocowało to kolejnymi projektami badawczymi na temat przemian kulturowych i osadniczych regionu w kontekście formowania się Państwa Pierwszych Piastów. W ramach tego nurtu powstały liczne artykuły dotyczące zarówno kwestii państwowotwórczych, jak też chrystianizacji państwa polskiego.

Zawdzięczamy Jej trzy niezwyklej wagi monografie – *Ostrogi polskie z X–XIII wieku* (Poznań 1956), *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku* (Wrocław–Warszawa–Kraków 1967) i *Słowiańszczyzna Południowa* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977).² Ich trwałe walory naukowe uczyniły z Autorki badacza formatu europejskiego, a ostatnia z wymienionych, wyróżniona nagrodą im J. Lelewela wydziału I PAN, należy do najczęściej cytowanych pozycji. Jest też autorką zwięzłej syntezy początków Polski, oglądanych z perspektywy archeologa (*Początki Polski*, Poznań 2002).

Wielkie znaczenie dla regionu Wielkopolski ma wydane przed kilku laty przy współdziałaniu Pani Profesor monumentalne dzieło *Pradzieje Wielkopolski* (Poznań 2008), wyróżnione w roku 2009 nagrodą KLIO, w którym w znakomity sposób

¹ Dokonania Pani Profesor do 1997 r. przedstawiła H. K ó ć k a - K r e n z, *Profesor Zofia Hilczer-Kurnatowska. Sylwetka Uczzonej*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, H. Kóćka-Krenz, W. Łosiński red., Poznań 1998, s. 9–12.

² Bibliografię prac Profesor Z. Kurnatowskiej za lata 1953–1997 przygotowała A. Ł o s i ń s k a (*Wykaz publikacji naukowych Prof. dr hab. Zofii Hilczer-Kurnatowskiej*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, H. Kóćka-Krenz, W. Łosiński red., Poznań 1998, s. 15–28), natomiast zestawienie prac opublikowanych w latach 1998–2011 zamieszczamy w niniejszym tomie „Archeologii Polski” (K. Z a m e l s k a - M o n c z a k, *Bibliografia prac prof. dr hab. Zofii Hilczer-Kurnatowskiej*, s. 13–21).

promowane jest m.in. dziedzictwo kulturowe regionu, a na tym tle początki polskiej państwowości. Wspomnieć warto w tym miejscu Jej wieloletnie badania na terenie klasztoru oo. benedyktynów w Lubiniu koło Kościana, prowadzone w latach 1978–1987 i 1990–1991 wraz z profesorem Stanisławem Kurnatowskim oraz śp. dr Krystyną Józefowicz (w przygotowaniu do druku jest obszerna monografia).

Profesor Zofia Kurnatowska zredagowała wiele prac monograficznych i seryjnych, w tym niezwykle cenne, stanowiące pokłosie zorganizowanych przez Nią trzech konferencji naukowych, *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce* (Poznań–Wrocław–Warszawa 1982) czy *Tropami Świętego Wojciecha* (Poznań 1999). Współorganizowała z ramienia Polski (we współpracy z Aleksandrem Gieysztozem) międzynarodową wystawę *Europas Mitte um 1000* (2000–2002). Udział w tym prestiżowym przedsięwzięciu to rezultat wysokiej oceny Pani Profesor nie tylko na polu badań naukowych, lecz również organizacji nauki przez międzynarodowe środowisko mediewistów.

Profesor Kurnatowska dała się poznać jako wyśmienity redaktor periodyków naukowych, w tym czołowego czasopisma naukowego poświęconego starożytnościom słowiańskim „*Slavia Antiqua*”. Do niedawna redagowała powstałe w 1992 r. „*Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*” oraz „*Studia Lednickie*”.

Od wielu lat była niekwestionowanym autorytetem, ale również opiekunem i wychowawcą kolejnych już generacji badaczy. Należy wspomnieć o opiece merytorycznej pełnionej nad wielkopolskimi placówkami muzealnymi, których działalność koncentruje się wokół archeologii najstarszego państwa Piastów. Mam na myśli zwłaszcza Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy oraz Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. W całym okresie działalności życia zawodowego w placówkach tych udzielała się też jako członek Rady Muzealnej. Do ostatnich dni życia czyniła starania na rzecz aktywowania Zespołu do Badań Ostrowa Tumskiego w Poznaniu, w ramach Komisji Archeologicznej PTPN. Można bez przesady powiedzieć, że wszyscy spośród wykształconych przez Nią doktorów swą przyszłość związali z badaniami wczesnośredniowiecznej Wielkopolski. Powstanie tej swoistej „szkoły archeologicznej” to rezultat prowadzonych przez Nią seminariów doktorskich.

Swą rozległą wiedzę Pani Profesor upowszechniała przez wykłady uniwersyteckie na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1965–1982, a w latach 1981–1984 na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nie unikała też kontaktów ze środowiskami lokalnymi. Chętnie spotykała się z młodzieżą licealną, odbywała w terenie konsultacje i wielokrotnie zapraszana była na odczyty.

Z inicjatywy Profesor Kurnatowskiej powstało Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich (SNAP), którego była pierwszym prezesem (1989–1998), a następnie honorowym członkiem tego stowarzyszenia. Jest laureatką przyznawanej przez SNAP nagrody im. Józefa Kostrzewskiego za wybitne osiągnięcia naukowe i organizacyjne.

W latach 1993–1995 Pani Profesor pełniła funkcję Przewodniczącej Rady Naukowej IAE PAN, której członkiem pozostała do końca życia. Ostatnio została wybrana na członka-korespondenta Deutsches Archäologisches Institut w Berlinie oraz Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. W 2009 r. przyznano Jej

honorowe członkostwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Za swe zasługi na polu badań naukowych uzyskała wiele odznaczeń. Obok wyróżnień państwowych, jak Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, warto wspomnieć o pochodzących z „małych ojczyzn” – „Za zasługi w rozwoju woj. poznańskiego”, „Za zasługi dla woj. leszczyńskiego”, nagrodzie Rady Miejskiej Krzywina i wielu innych. Wśród tych licznych wyróżnień szczególne miejsce zajmuje Statuetka Lednickiego Orła Piastowskiego, otrzymana w 2010 r. za wybitne zasługi w zakresie organizacji badań państwa pierwszych Piastów i jego ośrodków centralnych: Gniezna, Poznania, Gieczy i Ostrowa Lednickiego.

Od dłuższego czasu przygotowaliśmy dla Pani Profesor niniejszy tom „Archeologii Polski”, który zamierzaliśmy Jej wręczyć na jubileusz osiemdziesięciolecia. Po tym, co się zdarzyło, publikacja ta pozostaje skromnym, ale jednocześnie wyrazistym znakiem naszej pamięci po Uczonej, która dla kilku już pokoleń badaczy jest wzorem godnym naśladowania.

Andrzej Buko
Członek korespondent PAN

PROFESSOR DR. ZOFIA KURNATOWSKA
(9.06.1932–11.08.2013)

Professor Zofia Kurnatowska, one of the most outstanding Polish medieval archaeologists, passed away on 11 August 2013. Modern knowledge of early medieval Poland would not be what it is without the research programs she and her collaborators initiated and carried out. Not surprisingly, her findings have also inspired my work, encouraging me to formulate new hypotheses regarding the beginnings of the Polish state. Her involvement in scientific work, her efforts at popularizing innovative study approaches and the hundreds of publications she produced, moreover the staff she has educated for the “scientific-research infrastructure” in Wielkopolska – these are in short the kingpins of Professor Kurnatowska’s scholarly achievement.

Professor Kurnatowska’s academic career at the Polish and Prehistoric Archaeology Chair of Poznań University started even before she had completed her academic studies in 1953.* She was a deputy assistant at first, then an assistant and senior assistant. At the same time she was working for the Management of the Research Program on the Origins of the Polish State and at the Institute of the History of Material Culture (now the Institute of Archaeology and Ethnology, henceforth IAE) of the Polish Academy of Sciences, for which she has been a contracted researcher ever since 1960. Until her retirement she served as head of the Early Medieval Department in the Poznań branch of the IAE.

Early in her professional career she concentrated her research interests on early medieval Slavdom with special emphasis on Wielkopolska (Great Poland). She was involved in the exploration of many of the fortified sites in the region: Poznań, Daleszyn, Bonikowo and many others. Sources collected at the time served her to write a doctoral dissertation, defended in 1964, on the subject early medieval settlement in the basin of the upper and middle Odra. Her habilitation study, discussing early medieval origins in western Poland, was a continuation of her research interests. It was completed in 1970. Shortly thereafter Prof. Witold Hensel invited her to join the team working on a multi-volume

* Professor Kurnatowska’s achievements until 1997 were presented by H. Kóćka-Krenz, *Profesor Zofia Hilczer-Kurnatowska. Sylwetka Uczonej*, [in:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, H. Kóćka-Krenz, W. Łosiński eds, Poznań 1998, pp. 9–12.

publication entitled *Studies and materials on settlement in Wielkopolska in the early historical period*, documenting in a model way the archaeological cultural heritage of Wielkopolska (Great Poland) in the Early Medieval period. This led to other research projects focused on the cultural and settlement changes in the region in the context of the emergence of the first Piast polity. Numerous articles on issues connected with the formation of the state as well as its conversion to Christianity were the fruit of this line of her research.

She gave us three important monographs: *Ostrogi polskie z X–XIII wieku* [*Polish spurs from the 10th–13th century*] (Poznań 1956), *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku* [*The basin of the upper and middle Obra from the 6th to the beginning of the 11th century*] (Wrocław–Warszawa–Kraków 1967) and *Słowiańszczyzna Południowa* [*Southern Slavdom*] (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977).** These studies placed her on par with leading European researchers and *Southern Slavdom*, awarded the Joachim Lelewel Distinction of PAN Department I, has one of the highest citation frequencies. She has also authored a concise synthesis of the beginnings of Poland from the viewpoint of an archaeologist (*Początki Polski* [*Beginnings of Poland*], Poznań 2002).

Of unmatched importance for the Wielkopolska (Great Poland) region is a monumental study, *Pradzieje Wielkopolski* [*The prehistory of Wielkopolska*] (Poznań 2008), published a few years ago with her participation and awarded the prestigious KLIO prize in 2009. It is an excellent promotion of the cultural heritage of the region presented against the background of emergent Polish statehood. One should mention at this point her research in the Benedictine monastery in Lubiń near Kościan, carried out in 1978–1987 and 1990–1991 together with Professor Stanisław Kurnatowski and the Late Dr. Krystyna Józefowicz (an exhaustive monograph study is in press).

Professor Zofia Kurnatowska edited many monographs and series, including the extremely important proceedings of three conferences which she organized: *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce* [*The state and needs of research on the Early Medieval period in Poland*] (Poznań–Wrocław–Warszawa 1982) and *Tropami Świętego Wojciecha* [*On the trail of St Adalbert*] (Poznań 1999). She co-organized on the Polish side (in collaboration with Aleksander Gieysztor) the international exhibition *Europas Mitte um 1000* (2000–2002). Her participation in this project was determined by the high notes she received not only as an European scholar, but also as the organizer of research carried out by the international community of medievalists.

Professor Kurnatowska was renown for her editing of scholarly periodicals, including the leading scholarly journal dedicated to Slavic antiquities “*Slavia Antiqua*”. She was also the editor of “*Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne*”, a journal established in 1992, and later remained on the Editorial Board, and she also edited “*Studia Lednickie*”.

An unquestioned authority, she was a mentor for successive generations of scholars. She extended substantive patronage to diverse museum institutions in Wielkopolska (Great Poland), which were focused on the archaeology of the oldest Piast state. These included, in particular, the Museum of the First Piasts at Lednica and the Museum of the Origins of the Polish State in Gniezno. Throughout her professional life she was active on the scientific boards of these institutions. She also pressed to reactivate the Group for Research on the Ostrów Tumski in Poznań within the framework of the Archaeological Commission of the Poznań Society of Friends of Science (PTPN). It will not be an exaggeration to say that all the scholars whose doctoral dissertations she supervised have focused their research on early medieval Wielkopolska. This veritable “archaeological school” was the product of the doctoral seminars that she headed.

She lectured extensively at the Adam Mickiewicz University in Poznań in 1965–1982 and in 1981–1984 at the Mikołaj Kopernik University in Toruń. Never above sharing, she liked to hold meetings with secondary school students, consulted colleagues in the field and welcomed invitations to lecture.

** The bibliography of Professor Z. Kurnatowska’s works for 1953–1997 was prepared by A. Łosińska (*Wykaz publikacji naukowych Prof. dr hab. Zofii Hilczer-Kurnatowskiej* [in:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, H. Kóčka-Krenz, W. Łosiński eds, Poznań 1998, pp. 15–28); a listing of works published in 1998–2011 is included in this volume of “*Archeologia Polski*” (K. Zamelska-Monczak, *Bibliografia prac prof. dr hab. Zofii Hilczer-Kurnatowskiej*, s. 13–21).

It was her initiative to establish the Scholarly Association of Polish Archaeologists (SNAP). She was the first president of the Association (1989–1998) and then a lifetime honorary member. She received SNAP's Józef Kostrzewski Award for outstanding achievement in the fields of science and organization.

In 1993–1995 Professor Kurnatowska served as President of the IAE PAN Scientific Council and remained its member until the end. She was elected a corresponding member of the Deutsches Archäologisches Institut in Berlin and the Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków. In 2009, she was granted honorary membership in the Poznań Society of Friends of Science. For her contributions to science she was awarded with the Knight's Cross of the Order of Rebirth of Poland, but one should also mention the various awards from the "small homelands": "For contribution to the development of Poznań Voivodeship", "For contribution to the Leszno Voivodeship", award of the City Council of Krzywiń and many others. Very special among these numerous distinctions is the Statuette of the Piast Eagle of Lednica. Zofia Kurnatowska received it in 2010 for her outstanding contribution to the organization of scholarly research on the first Piasts and the main centers of this dynasty: Gniezno, Poznań, Giecz and Ostrów Lednicki.

The current volume of "Archeologia Polski" was being prepared as a special gift for Professor Kurnatowska on her eightieth birthday. It will remain a modest, but distinctive homage to the memory of an outstanding Scholar who has already been a beacon for several generations.

Andrzej Buko
PAN Corresponding member

Translated by Iwona Zych